

SOSYAL TEMSİL KURAMINA GENEL BİR BAKIŞ

Fatma Gül Cirhinlioğlu
Vezir Aktaş
Bengi Öner Özkan

Öz

Sosyal temsillerin bir topluluğa ait bireylerin gündelik konuşma ve eylemleri sırasında birlikte yapılandıkları sosyal bir olgu olduğu yaygın bir görüştür. Temel olarak sosyal temsiller bireyin dünyayı anlama ihtiyacını karşılamak için ortaya çıkmaktadırlar. Bütün temsillerin amacı tanıdık olmayı tanıdık yapmaktır. Bilginin sosyal biçimleri olan sosyal temsiller aracılığıyla soyut ve anlaşılabilir hale dönüşürler. Fakat toplumsal gerçekliği bu şekilde ele alış tarzı yeni değildir. Hiç şüphe yok ki bu alanda en popüler görüş olan Moscovici'nin görüşü de Durkheim'in kolektif temsiller görüşünden uyarlanmıştır. Buna rağmen, Moscovici, Durkheim'in ilgilendiğini ifade ettiği geniş inanç sistemleri olan bilim, din ve mitlerden ziyade, daha sınırlı ve daha az statik olan ortak görüşlerle ilgilenmiştir. Sosyal temsil çalışmalarını bir taraftan büyük ölçekli sosyal süreçleri, diğer taraftan temel psikolojik mekanizmaları ve bu ikisi arasındaki ilişkileri incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler

Sosyal Psikoloji, Sosyal Temsiller, Kolektif Temsiller
A General Approach to the Social Representation Theory

Abstract

It is a common view that social representations are social facts constituted together by the members of a given society within their everyday language and actions. They are basically created to meet the individuals' need for conceiving the world in which they are living. The main reason for the creation of social representations is to make unfamiliar social facts the familiar ones. They are some kinds of social knowledge that makes it easier to understand the most complex and abstract concepts encountered in everyday life span. However, this way of understanding of social reality is not a novel one. There is no doubt that Moscovici's approach towards social representations, which is the most popular one in the area, is borrowed from Durkheim's conception of collective representations. Despite this Moscovici was interested in more delimited and less static sets of shared ideas than the vast belief systems, science, religion, myth that interested Durkheim. The study of social representations holds out promises to examine, on the one hand, large-scale social processes, on the other, fundamental psychological mechanisms, as well as the relations between those two.

Key Words

Social Psychology, Social Representations, Collective Representations

Giriş

Sosyal temsiller, tanım olarak toplumların deneyimlerine dayanarak ürettikleri ortak kuramları, görüşleri ve bilgileri içermektedir. Diğer bir deyişle sosyal temsiller, bireyin dünyayı anlama ihtiyacını karşılamak için, gündelik tartışmalar ve iletişim karmaşasında ortaya çıkan ve çoğunluk tarafından paylaşılan düşüncelerdir (Moscovici, 1984). Sosyal temsiller, bir sosyal grup için, sözlü ve açık davranışlarla ifade edilen düşünceler ve duyguların bütünü olarak ele alınabilir (Wagner vd., 1999). Sosyal temsiller, toplum içinde yaratılan ve yayılan kavramlar, ifadeler ve açıklamaların toplamı olarak da düşünülebilir. Sosyal temsiller bireylere yaşadıkları belirli deneyimler hakkında diğerlerinin ne düşündüğüne ilişkin bilgi verirler. Böylece sosyal temsiller, sosyal gerçekliğimizi adlandırmamızı, sınıflandırmamızı ve tartışmamızı mümkün kılarlar. Paylaşılan temsiller birbirimizi anlamamıza yardım eder ve nesnelere

anlam vermek için inançlarımızı, fikirlerimizi ve tutumlarımızı şekillendirir. Bunun sonucu olarak bireyler iletişim esnasında gerçeği yeniden yapılandırır ve ortak olarak yeniden yapılandırılmış gerçeğe göre de davranışlarını düzenlerler (Moscovici, 1984).

Kısaca sosyal temsillerin, dünyayı anlamlandırma imkanı veren bilişsel bir olgu olduğu düşünülebilir ve genel olarak, sosyal temsil kuramının bir sağduyu kuramı olduğu söylenebilir. Sosyal temsil kuramı bilgi ve inançların toplum tarafından paylaşılmasına imkan veren yapı ve süreçlerin analizi ile ilgilidir. Kuramın temel önermesi sosyal ve psikolojik olanın ayrılmaz derecede birbirine bağlı olduğudur.

Kolektif Temsillerden Sosyal Temsillere

Girişte ifade edildiği gibi sosyal temsiller, iletişim esnasında ortaya çıkan, toplumun bireyleri tarafından paylaşılan, üzerinde konuşularak pekiştirilen bilgilerin toplamıdır. Diğer bir deyişle sosyal temsiller bilginin sosyal biçimleridir. Ancak bilginin sosyal doğası fikri yeni değildir. Avrupalı düşünür Emile Durkheim yirminci yüzyılın başlarında bireysel ve kolektif temsiller arasında ayırım yapmış, kolektif temsillerin bireysel temsillerden farklı olduğunu ileri sürmüştür. Durkheim'e (1898) göre bir kolektif temsil bize dayatılan, itiraz edilmesi zor olan, etkileri yeknesak olan ve statik bir sosyal olgudur. Durkheim (1989), kolektif temsilleri bireylerin psikolojisi tarafından açıklanamayan sosyal gerçekler olarak ele almıştır. Durkheim'e (1898) göre, kolektif temsiller bireysel bilinç düzeyine indirgenemezler; bireyleri aşarlar, çünkü varlıkları özel bir bireye bağlı değildir. Bireylerden bağımsız olan kolektif temsillerin ömürleri bir insan ömründen uzundur. Birey temsilleri ise farklı bireylerin kişisel açıklamalarıdır (akt., Howarth, 2006). Sosyal temsil kuramı, Moscovici (1984) tarafından Durkheim'in kolektif temsil görüşünden adapte edilmiş olmakla birlikte Moscovici önemli noktalarda Durkheim'in görüşlerinden ayrılmaktadır. Temel olarak Moscovici (1988) kolektif temsillerin bireysel temsillerden farklı olduğunu kabul etmemektedir. Moscovici'ye (1988) göre kolektif temsiller bilgi ve inançlarında görece benzerlik olan geleneksel toplumlarda daha ortaktır. Bu tür toplumlarda orijinal, eşsiz ve yaratıcı düşünme ve davranma gibi bireysellik imkanları daha azdır (Mead, 1972, akt., Howarth, 2006). Bu nedenle rekabet eden bilgi sistemleri geliştirme fırsatı daha azdır. Çağdaş toplumlarda farklı bilim dalları, farklı dinler ve farklı bilgi sistemleri rekabet halindedir. Sonuç olarak daha fazla eleştiri, tartışma ve anlaşmazlık olmakta ve bilgi sistemleri daha az statik olmaktadır (Gidins, 1991, akt., Howarth, 2006). Dolayısıyla bir temsilin oluşma sürecinde hem çatışma hem işbirliği bulunmaktadır. İşbirliği bireylere tartışmak ve açıklamak için ortak bir şifre sağlayarak sosyal gerçekliği oluştururken (Wagner, vd., 2000), çatışma bireylere farklı çıkar ve güç ilişkileri kurmak için tartışma imkanı vermektedir. Bu çatışma ve işbirliği diyalektiği birçok durumda Durkheim'in kolektif ve birey temsilleri fikrinden Moscovici'nin sosyal temsilleri fikrini ayırt etmektedir (Howarth, 2006).

Moscovici (1984) temsillerin çokluğunu ve bir grup içindeki çeşitliliğini ifade etmek için kolektif temsil yerine sosyal temsil terimini kullanmıştır. Çünkü Moscovici'ye (1984) göre sosyal temsiller sosyal varlıklardır; ortaya çıkarlar, değişirler, bazen ortadan kaybolup giderler ve daha sonra yeni biçimlerde tekrar ortaya çıkarlar. Diğer bir deyişle sosyal temsiller, sosyal etkileşimlerle yaratılır ve değiştirilirler. Moscovici (1988) daha karmaşık modern toplumlarda

temsillerin tüm toplum tarafından paylaşıldığı ve genel olarak homojen olduğu sayıtlısının artık kabul edilemeyeceğini ileri sürer. Modern toplumlarda kolektif temsillerdeki değişkenlik ve farklılık bu tür toplumlarda homojenliğin olmadığını yansıtmaktadır (Duveen, 2000). Diğer bir deyişle gücün eşit olmayan dağılımını yansıtmaktadır. Evrenselleştirme baskısı altında anlamlar tartışma ve pazarlık konusu olmaktadır. Lewis (1994)'e göre anlamlar halk kültürleri, alt kültür sınıfları, etnik kültürler ve ulusal kültürler gibi farklı kültürler arasında; ev, okul, kilise gibi farklı iletişim ortamları arasında; farklı tarih ve politik ideolojiler arasında anlaşmazlık konusu olmaktadır. Nesnelere anlamları daha az yordanabilir ve daha az kesin haldedir. Moscovici (1988)' ye göre bir tür ideolojik mücadele, fikir mücadelesi vardır ve bu da sosyal temsil kuramının araştırmak istediği şeydir. Örneğin farklı anlamlar nasıl ileri sürülür ve tartışma konusu yapılır? Aynı olgunun farklı biçimleri nasıl birlikte var olabilir? Bu farklı biçimleri kullanmanın veya onlara direnmenin sonucu nedir? gibi.

Moscovici (2001) ayrıca tarihçilerin geçmişi analiz ederken sosyal psikolojiyi kapsayan çok disiplinli bir yaklaşım benimsemeleri gerektiğini vurgular. O'na göre tarihçiler tarihsel olayları etkileyen ve tarihsel olaylardan etkilenen psikolojik güçleri aydınlatma ve açığa çıkarmaya odaklanarak bakış açılarını genişletmelidirler. Tarihçiler ancak toplumda bilgi ve inançların paylaşılmasını mümkün kılan yapı ve süreçleri inceleyerek sosyal, politik ve kültürel çevrelerde ikilemler gerçekliklerin nasıl varolabildiğini açıklayabilirler.

Özetle Durkheim'e göre, birey kendi davranışlarında özgür değildir, sosyal olaylar ve olgular onun davranışını belirler. Bu sosyal olay ve olgular, bireyin dışındadır ve birey olmasa da vardır ve kendini zorla kabul ettirirler. Birey bunları kabul etmekle yetinemez, aynı zamanda onlara uymak zorundadır. Çünkü, sosyal gerçeklik bireyin düşüncelerini belirler ve bireyin üstündedir. Moscovici (1984) ise temsilleri, Durkheim'in kolektif temsiller düşüncesinde olduğu gibi statik ya da soyut açıklama araçları olarak görmemektedir. Ona göre, sosyal temsiller dinamik doğaya sahip olan sosyal olgulardır. Moscovici (1984) sosyal temsillerin sosyal etkileşimlerle nasıl değiştirilip nasıl yaratıldığı üzerinde durur ve bunun içinde Durkheim'in "kolektif" kavramını "sosyal" ile değiştirir. Ona göre, sosyal temsiller Durkheim'in kolektif temsiller kavramında olduğu gibi soyut açıklamalar ya da durgun, değişmeyen temsiller değildirler (akt., Aktaş, vd., 2004).

Sosyal Temsiller Aracılığıyla Tanıdık Olmayan

Tanıdık Hale Getirme

Sosyal temsillerin amacı tanıdık olmayanı tanıdık yapmaktır. Tanıdık olmayanı tanıdık yapmak için toplumun oluşturduğu çeşitli mekanizmalar vardır. Sosyal temsil kuramında da yer alan bu algısal biliş süreçleri, demir atmayı (anchoring) ve nesneleştirmeyi (objectifying) kapsamaktadır (Potter ve Edwards, 1999). İlk mekanizma olan demir atma, bütün maddi ve sosyal nesnelere, bütün olay ve eylemlerin sosyal dünyamızda yer alması ile ilgili bir süreçtir. Demir atma aşına olmadığımız nesne ve olayların belli anlamlar ve önem kazanarak sosyal gerçekliğimiz haline gelmesidir. Maddi ve sosyal nesnelere yüklediğimiz bu anlamlar diğer bir deyişle bizim yarattığımız gerçek, direkt veya dolaylı olarak bu nesnelere ilgili kuram, anlayış ve anlamlara dayanmaktadır. Demir atarken kaçınılmaz olarak sınıflandırma ve adlandırma

süreçleri ortaya çıkmaktadır. Sınıflandırılmayan ve adlandırılmayan nesnelere anlamsızdır; tanımlanması, değerlendirilmesi, yargılanması ve diğerlerine iletilmesi mümkün değildir. Bu nedenle sınıflandırılmayan ve adlandırılmayan nesnelere karşılıklı konuşmalarımızda yer almaz ve sosyal gerçekliğimizin bir parçası olmaz. Sınıflandırma ve adlandırma nesnelere tanıdık hale sokar ve anlam ve önem kazandırır (Purkhardt, 1993; Moscovici, 1984).

Sınıflandırma, aşına olunmayan nesnelere belli bir sınıfı temsil eden prototipleri ile kıyaslanmasını içerir. Sınıflandırma, genelleme ve özelleştirme olmak üzere iki şekilde meydana gelir. Genellemede sınıflandırdığımız şeyle, hâlihazırda var olan fikirler arasındaki uzaklığı azaltırız. Diğer bir deyişle, sınıflandırdığımız şeyin bir özelliğini ele alır onu kategori olarak kullanırız. Bu özellik bütün kategorinin üyelerinde hep birlikte görülen bir özelliktir. Bu özellik olumlu ise olumlu içerikle, olumsuz ise olumsuz içerikle kayıtlı ederiz. Özelleştirmede ise sınıflandırdığımız şeyle hali hazırda var olan fikrin uzaklığını koruruz. Nesneyi iyice inceler ve onun prototipten farklılıklarını buluruz. Daha sonrada onu farklı kılan özelliği, amacını ve tavrını belirlemeye çalışırız. Genelleme ve özelleştirme yolu ile sınıflandırma eğilimi sadece akılcı seçimler değildir, onlar herhangi bir şeyi normale yakın ya da normalden sapkın diye nitelendirme isteğinden ötürü o nesneye olan tavrı da yansıtırlar (Purkhardt, 1993; Moscovici, 1984).

Özetlemek gerekirse nesnelere tipik oluşunu veya benzerliğini vurgulamak için genelleme yaparız ve o nesne ile prototipi arasındaki farkı azaltırız. Buna karşın farklılıkları vurgulamak için o nesnenin özelliklerini ayrıntıları ile göz önünde bulundururuz. Hangi sürecin işleyeceği ilgili nesneye, sosyal temsile ilişkin değerlere ve gurubun amacına bağlıdır.

Nesne sınıflandırılmasının ardından adlandırılır. Adlandırma sadece nesnelere işaret eden etiketler değildir. Aynı zamanda bu adın diğer dillerdeki kategorilerle sahip olduğu ilişkilere uygun düşen diğer nesnelere ve olaylarla ilişkilerini de tanımlar. Adlar sınıflandırılmış nesnelere ilgili karmaşık sözcük sistemlerine yerleştirirler. Adlandırmanın sonucunda yaptığımız adlandırmanın diğer kelimelerle ilişkisine uygun olarak nesnenin özellikleri belirlenir ve nesne tanımlanır. Adlandırılan nesne özelliklerinin ve eğilimlerinin belirlenmesi ile diğer nesnelere ayırt edilir hale gelir. Son olarak nesne aynı adı kullanan ve benimseyenler için bir adet haline alır (Purkhardt, 1993).

Tanıdık olmayı tanıdık hale getiren diğer bir mekanizma olan nesneleştirme soyut kavramların, niteliklerin veya ilişkilerin somut imge ve nesnelere dönüştürülmesi sürecidir (Purkhardt, 1993; Moscovici, 1984). Nesneleştirmek belirsiz bir fikir veya varlığın simgesel niteliğini keşfetmektir. Nesneleştirilen bir kavram veya düşünce bir sembol halinde yeniden üretilmektedir (Moscovici, 1984).

Sosyal Temsiller Nasıl Ortaya Çıkarılır?

Sosyal temsiller, ilginç ve önemli bir şekilde gündeme gelen bir olay ya da yeni bilimsel bir katkının ortaya çıkması ile oluşmaya başlarlar. Diğer bir deyişle, sosyal temsiller, genellikle insanların birbirleriyle daha fazla iletişim kurmaya ve konuşmaya ihtiyaç duyduğu sıra dışı durumlarda ya da tehdit ve kriz durumlarında ortaya çıkarlar (Moscovici, 1984). Bu gibi tehdit içeren durumlarda, gündelik iletişim sırasında ortaya çıkan ortak görüşler sayesinde insanlar bilmedikleri şeyleri tanımaya ve onlara hakim olmaya başlarlar.

Bilinmeyen şeyler bilinen şeylerle açıklanmaya ve üzerinde konuşulmaya başlandığı zaman sosyal temsiller ortaya çıkmaya başlamış demektir. Sonuçta da insanlar fiziksel gerçeklermiş gibi kabul ettikleri, oluşturdukları bu sosyal gerçeklere (temsillere) göre davranışlarını düzenlerler (Moscovici, 1984). Bireyin dünyayı anlama ihtiyacını gidermek için, gündelik tartışmalar ve iletişim karmaşasında ortaya çıkan sosyal temsiller sözel ve yazılı basın ile geleneksel iletişim içerisinde ifade edilir, değiştirilir ve yayılırlar. Kısaca, sosyal temsiller toplum içinde yaratılan ve yayılan kavramlar, ifadeler ve açıklamaların toplamı olarak düşünülebilir.

Bilim ve Sosyal Temsiller

Moscovici (1984) sosyal temsili bilimsel bilginin sağduyu anlayışımıza dönüşümü olarak tanımlamıştır. Diğer bir deyişle sosyal temsil, somutlaştırılmış bilim dünyasından, sağduyu ve günlük fikir birliği dünyasına dönüşümdür. Bilimin amacı tanıdık olanı tanıdık olmayana dönüştürmek olduğu için bilim sosyal temsillere zıt yönde ilerlemektedir. Bilim mantık sistemine dayanır, otoriteden ve geleneklerden bağımsızdır. Dolayısıyla, bilim, sosyal temsilleri göz ardı ederek gerçeği bulmaya çalışır. Örneğin somutlaştırılmış batı bilim dünyasının mit, ilkel düşünce veya rivayetlerden ziyade nesnel olarak tanımlanabilenlere daha yakın olduğu kabul edilir. Bu nedenle somutlaştırılmış bilim dünyası ve sağduyunun fikir birliği dünyası arasında çatışma ve tartışma vardır. Bilim adamları tanıdık olaylara oldukça karmaşık, sokaktaki insan tarafından kolayca anlaşılacak açıklamalar ileri sürerler. Bu açıklamalar resmi bir eğitim ortamı aracılığıyla öğretilmelerine rağmen, yayılmaları büyük ölçüde gayri resmi iletişim ortamı aracılığıyla olmaktadır. Bu ise insanların önceden varolan sağduyu anlayışları ya da yorumlama çerçeveleri ile uyumlu sistematik çarpıtmaları kapsamaktadır. Böylece, bir sosyal temsil oluşur ve resmi bilimsel kuram basitleştirilmiş ve çarpıtılmış bir şekilde sağduyu anlayışının içine girmiş olur. Diğer bir deyişle, popularize edilmiş, basitleştirilmiş ve halkın anlayacağı hale getirilmiş olur (Hogg ve Abrams, 1988). Bunun yanında sosyal temsil araştırmaları bilimin tanıdık olmadığımız sağduyu olarak nasıl görülebileceğini veya hakim sosyal temsillerin bilimin yapı ve içeriğini nasıl etkilediğini açıklamaktadır. Purkhardt (1993) ise sadece sağduyu bilgisinin değil bütün bilgilerin sosyal olarak kurgulandığını ileri sürer. O'na göre sosyal temsillerin oluşumu ve dönüşümü hem nesnel doğru ve kesinlik iddialarının alanı olan somutlaştırılmış bilim dünyasından bağlama bağlı anlamlar ve sembollerin gündelik alanı olan sağduyunun fikir birliği dünyasına dönüşümünden hem de bu durumun tersinden meydana gelmektedir. Böylece bilimsel bilgi hem sağduyudur hem de sağduyudan etkilenebilir (Joffe, 1999). Buna göre bilim adamları gerçekliği inşa etmek için ve aktivitelerine anlam yüklemek için sosyal temsillere başvurmalıdır. Bilimsel çalışmalar sosyal temsillere göre düzenlenmelidir. Dolayısıyla, bilim ve sosyal temsiller hem birbirinden çok farklıdır hem de birbirini tamamlamaktadır (Moscovici, 1984).

Özetle sosyal temsiller, bilginin sosyal biçimleridir ve bu bilgiler bilimsel sınırlamalardan bağımsızdır (Viaud ve Levy, 2000). Bu bilgi halkın içinde dolaşarak halkın sağduyusu ile bütünleşir. Böylece soyut ve kavramsal fikirler daha anlaşılabilir imgeler, benzetmeler, çağrışımlar, somut nesnelere haline dönüşür (Bauer ve Gaskell, 1999). Sonuçta da, insan davranışlarını

düzenlemek için olduğu kadar gerçeğin yorumlanması ve algılanması için de hizmet eder (Viaud ve Levy, 2000).

Sosyal Temsillerin Araştırılması

Moscovici (1984a) sosyal temsilleri incelerken uyulması gereken dört temel ilke olduğunu ileri sürmüştür. Buna göre bir sosyal temsil çalışması yapılırken önce bir toplumda normal olarak ortaya çıkan karşılıklı konuşma örneklerinden veri toplanmalıdır. Gündelik iletişim bireyin o ana kadar aşına olmadığı insan, olay, nesne ve konuları öğrenmesinin bir yoludur. İkinci olarak sosyal temsiller, gerçeğin yeniden yaratılmasının bir yolu olarak düşünülmelidir. Gerçeğin yaratılması adlandırılmaları tekrar tekrar kullanılmaları ile yapılmaktadır. Çünkü adlandırma bir nesne, bir fikir ya da eylemi tanıma, anlama ve değerlendirme imkanı sağlamaktadır. Üçüncü olarak sosyal temsiller, toplumdaki ani veya köklü değişiklikler, karışıklık, kargaşa veya kriz zamanlarında araştırılmalıdır. Böyle zamanlarda belirli sosyal temsiller hararetle tartışmalara konu olarak daha açık hale gelirler. Son olarak, sosyal temsilleri çalışmak için bilimle amatör olarak ilgilenen kişilerin dilini kullanmak gerekir. Çünkü sosyal temsiller çoğunlukla bu guruplar içinde ortaya çıkmaktadır.

İlkelerde ifade edildiği gibi düşünceleri temsil etmenin en önemli aracının dil olduğu görülmektedir. Dil, sosyal temsilleri müzakere etmek, onaylamak ve bilgi alış verişini yapmak için köprü vazifesi görmektedir. Sosyal temsilleri çalışmak için araştırmaya katılan katılımcıların özgün bağlamlarını ve varolan dillerini korumak gerekmektedir. Diğer bir deyişle sosyal temsil, toplum tarafından yaratılan bir şey olduğu için, en uygun çalışma yöntemi doğal ortamda inceleme yapmaktır. Çoğunlukla bireylerle görüşülerek ve görüş birliğine dikkat edilerek sosyal temsiller incelenir. Sosyal temsil araştırmacıları, anket, görüşme, deney, medyanın içerik analizi, kelime çağrışımının istatistiksel analizi, odak grup, anket ve etnografi gibi farklı sosyal bilim alanlarındaki yöntemleri kullanmaktadırlar (Potter ve Edwards, 1999; Wagner vd., 1999). Sosyal temsil araştırmaları geleneksel sosyal psikoloji çalışmalarında olduğu gibi sadece insanları incelememekte; edebiyat, bilim, sanat, sinema, gazete, televizyon programları, kitaplar gibi insanların ürettikleriyle de ilgilenmektedir. Ayrıca sosyal temsiller kuramı, sosyal yapının anlaşılmasında en önemli adım olarak anonim gerçekleri analiz etmeye de önem vermektedir (Moscovici, 1984). Sosyal temsil araştırmalarında toplanan veriler sıklıkla faktör analizi, kümeleme analizi ve çok boyutlu ölçekleme gibi çok değişkenli analiz yöntemleri kullanılarak değerlendirilmektedir (Doise, Clemence ve Lorenzi-Cioldi, 1993). Bununla birlikte bu istatistiksel tekniklerin hiçbiri herhangi bir sosyal temsili tanımlamada yeterli görülmemektedir. Çünkü bu teknikler guruplar içindeki değişkenliği incelemekten ziyade çalışılan gurupları homojen hale getirmektedir. Bu durumda sosyal temsiller arasındaki ince farklar kaybolmaktadır (Potter ve Litton, 1985). Bu nedenle sosyal temsil araştırmalarında niteliksel yöntemleri kapsayıcı çalışmalar yapılmalıdır. Tek bir araştırma yöntemi bütün olarak bir sosyal temsili açıklamaya yetmemektedir.

Özetle sosyal temsiller yaklaşımı, her ne kadar sosyal psikoloji içerisinde yer alsada; linguistik, tarih, sosyal psikiyatri, antropoloji, sosyal psikoloji, sosyoloji ve medya çalışmaları gibi alanların ortak çalışmasını gerektirmektedir. Sosyal temsil araştırmaları çoğunlukla içerik ve söylem analizine dayalı niteliksel yöntemlerle yapılmaktadır.

Sosyal Temsiller Kuramının Güçlü ve Zayıf Yönleri

Sosyal temsiller, bilimsel bilgi ve kendi ürettiğimiz bilgiyi içine alan bilginin somutlaştırılmasına ve yasallaştırılmasına daha kapsamlı bir yaklaşım geliştirmemizi sağlamaktadır. Dolayısıyla farklılaşan ve değişebilen bilgi sistemlerinin belirsizliği ve yordanamazlığı ile baş edebilmemize yardımcı olmaktadır. Sosyal temsil kuramının bir sosyal bilgi ve modern bir sosyal değişim kuramı (Wagner, Duveen, vd., 1999) oluşu bize sosyal düzeni eleştirme yolu sağlamakta ve sosyal ilişkilerdeki eşitsizliği açıklama imkanı vermektedir.

Sosyal temsiller eylemlerimizi etkileyen dünyayı anlama imkânı sunmaktadır. Örneğin akıl hastalığı (Jodelet, 1991) ve AIDS (Joffe, 1998)' in sosyal temsilleri bu hastalığa yakalanmış olanların tehlikelerine karşı kendimizi savunmak ve güvenceye almak için özel sosyal uygulamaların nasıl yayılacağını göstermektedir. Diğer bir deyişle, bu çalışmalar marjinal olanların toplumda farklı ve tehlikeli olarak nasıl yerleştiğini açıklamaktadır. Bu nedenle sosyal temsiller basitçe sosyal dünyaya anlam vermeye yarayan dile dayalı araçlar (Potter ve Litton, 1985), zihinsel şemalar (Potter ve Wetherell, 1987) veya bilişsel yapılar (Potter ve Edward, 1999) değildir. Hayati önemleri vardır. Sosyal temsillerin sonuçları gerçek ve somut olduğu için bilişin çok ötesine gitmektedir (Jovchelovitch, 2001). Paylaşılan temsiller, gerçeklik olarak adlandırdığımız her şeyin içine girer. Bu nedenle temsiller sadece günlük uygulamalarımızı etkilemez, aynı zamanda bu uygulamalarımızı oluşturur. (Howarth, 2006). Diğer bir ifade ile, sosyal temsiller, anlamın hem sosyal olarak kurgulanması sürecinde hem de uygulanmasında önemli rol oynamaktadır.

Sosyal temsiller bireyin kimliği, duruşu ile çatışan bir temsili reddetme, yeniden düzene koyma veya karşı koyma amacına hizmet etmektedir. Aynı zamanda sosyal temsiller diğer insanlarla ilişkilerimizdeki davranışlarımızı ve dünyadaki duruşumuzu belirlemek amacıyla da kullanılabilir. Dolayısıyla temsiller özel bir gerçeklik yapısını korumak veya sürdürmek için kullanılabilir (Howarth, 2006).

Moscovici'ye (1984) göre, sosyal psikolojideki temel yaklaşımlar, birey temsilleri konusuna aşırı vurgu yapmaktadır. Sosyal psikolojide temel eğilim ortak birey temsillerini göz ardı etme yönünde olduğu için, bu durum sosyal psikolojinin sosyalliğini yitirmesine, onun genel ya da bireysel psikolojiden ayırt edilemez bir hale gelmesine yol açmaktadır. Günümüzde sosyal olayların altında yatan olaylar belirlendiği zaman sosyal olmayan bilişlere ulaşılmaktadır. Dolayısıyla, bu yolla, bireysel bilgi işleme süreçlerine ulaşılır. Böyle bir durum ise, sosyal psikolojinin bireysel psikoloji veya genel psikolojiden ayırt edilebilmesini olanaksız kılmaktadır. Bu yüzden de sosyal psikolojinin bireysel biliş süreçlerine yönelmesi eleştirilmektedir. Moscovici'ye (1984) göre, sosyal psikolojinin amacı, sosyal temsillerin nasıl ortaya çıktıkları, nasıl tahmin edildikleri ve nasıl sosyal gerçekliğe dönüştükleri konularında çalışmaktır. Moscovici, böylece sosyal psikolojinin amacının ne olması gerektiğini de söylemekte ve bunun da ancak sosyal temsillerin çalışılması yoluyla olabileceğini ifade etmektedir (Aktaş, vd., 2004).

Moscovici (1984) sosyal temsil kuramını, kolektif temsilleri önemseyen yönüyle diğer geleneksel kuramlardan ayırmakta ve insan davranışının sosyal yönünü göz ardı etme eğiliminde oldukları için de sosyal psikolojideki

geleneksel yaklaşımları eleştirmektedir. Moscovici'ye (1984) göre sosyal psikoloji içerisinde adeta Avrupa ekolünün simgesi haline gelen sosyal temsiller teorisi geleneksel Amerikan sosyal psikolojisine bir alternatif oluşturmaktadır. Geleneksel Amerikan sosyal psikolojisi bir başka deyişle "psikolojik sosyal psikoloji" bilişsel yapı ve bilgi işlem süreçleri üzerinde yoğunlaşırken Avrupa ekolünü simgeleyen "sosyolojik sosyal psikoloji" sosyal yapı içerisinde kişilerin fonksiyonlarını incelemeyi hedeflemektedir. Amerikan sosyal psikolojisinin bireyci, tarihe önem vermeyen ve ulusmerkezcil bir yaklaşım izlemesi ve yöntem olarak laboratuvar deneylerine fazlasıyla ağırlık vermesi, Avrupa ekolünden ayrılan belli başlı özellikleridir. Sosyal biliş ve bilgi işlem süreçleri geleneksel Amerikan psikolojisinin temel ilgi alanlarını oluştururken Avrupa ekolü daha sosyal bir sosyal psikolojiyi hedeflemektedir. Geleneksel sosyal psikoloji çalışmaları sosyal olayların altında yatan işlemleri ortaya çıkardığında, sonuç olarak sosyal olmayan, bireysel bilişlerle karşılaşmamız söz konusudur. Örneğin yükleme, tutum, bilişsel çelişki gibi kavramlar bireysel bilgi işlem süreçleri olarak nitelendirilir. Bu tip bireysel temsillerin incelenmesine aşırı önem verilmesi, sosyal psikolojiyi bir disiplin olarak bireysel ve genel psikolojiden ayırt edilemez bir konuma getirmektedir (Moscovici, 1984). Moscovici'ye (1984) göre sosyal psikolojinin asıl görevi sosyal temsillerin anlam ve özelliklerini, nereden ortaya çıktıklarını ve nasıl birbirleri ile kaynaşmış pekiştiklerini incelemektir. Sosyal bilişin temelinde bireysel temsiller yerine sosyal temsiller yer almaktadır. Dolayısıyla sosyal bilişin incelenmesinde bireysel hafıza yerine toplumsal hafızanın içeriği ve işlevi esas alınmalıdır.

Moscovici'nin yaklaşık kırk yıl önce başlattığı sosyal psikolojinin bu Fransız geleneği, sadece sosyal psikolojiyi değil aynı zamanda diğer sosyal bilimlere de önemli ölçüde zenginleştirmiştir. Sosyal temsil kuramı sosyal psikolojinin sosyoloji, antropoloji gibi diğer sosyal bilimlerle olan bağlarını yeniden kurmuş, sosyal psikolojiyi sosyal bir disiplin haline getirmiştir. Sosyal temsil kuramı, bireyin sosyal yönlerini görmezlikten gelen sosyal psikolojiye, hem deneysel hem de davranışçı bir bilim olarak yerleşmeye çabalayan Amerika ve İngiltere'deki sosyal psikolojiye ve bireyci yaklaşımlara önemli bir eleştiri zemini hazırlamıştır (Moscovici, 1984; Farr 1993).

Diğer taraftan sosyal temsil araştırmaları ile yapılmış sosyal tutumların incelenmesi tutum araştırmalarına güç kazandırmaktadır. Sosyal temsil çalışmaları tutum araştırmalarından farklı olarak grup içi benzerlikleri incelemek için de kullanılabilir. Ayrıca sosyal temsiller, doğal betimsel metotlar aracılığıyla incelenmekte ve bulgular nitel biçimde sunulabilmektedir. Sosyal temsil kuramının çoğunlukla nitel metodları kullanması, zaman, işgücü ve ekonomi sağlamak ve nicel yatırımlara yol gösterebilmektedir.

Özetle sosyal temsil kuramı her şeyden önce sosyal dünyamızı anlamaya daha fazla imkan vermesi ve disiplinler arası köprü kurma özelliğinden dolayı sosyal bilimcilerin benimsemesi gereken bir yaklaşım ileri sürmektedir. Sosyal temsil kuramı günümüz sosyal problemlerine hitap etme eğilimindedir ve uygulamalı çalışmalara imkân vermektedir (Moscovici, 1988).

Sosyal temsil kuramının yukarıda bahsedilen güçlü yönlerinin yanında zayıf yönleri de bulunmaktadır. Sosyal temsillerin pek çok birey tarafından paylaşılıyor olmaları ve böylece bir sosyal gerçeklik oluşturdukları görüşü, fikir

birliğinde olunmayan görüşlerin görmezden gelinmesine yol açabilmektedir. Örneğin bir sosyal temsil çalışmasında gençlerin yüzde yetmişinin uyuşturucuya karşı olduğu bulunursa uyuşturucuya karşı olmayan, yüzde otuzunun tutumlarının da araştırılması gerekir. Azınlık temsilleri önemsiz değildir. Bunlar medya, okul, akran grupları vb. yolu ile çoğunluk temsilleri ile sürekli etkileşim içindedir. Dolayısı ile görüş birliği görüşünün sosyal temsiller teorisine temel olduğu söylenemez.

Ayrıca sosyal bilimlerde bilinen hemen her metodun kullanılabilmesi sosyal temsil kuramında kavramsal/düşünsel bir açıklığın bulunmadığını düşündürebilir. Bunun yanında sosyal temsil araştırmalarında nitel metotları kullanmak bazı problemler yaratabilir; dolayısıyla araştırmaların istatistiksel gücü tartışılabilir.

Sosyal Temsiller Ne İşe Yarar?

Sosyal temsiller 40 yılı aşkın bir zamandır Avrupa, Güney Amerika, Avustralya ve hatta Amerikalı araştırmacıların ilgisini çekmeye devam eden gelişen bir alandır. Moscovici'nin (1961/1976) psikanaliz üzerine yaptığı çığır açan çalışmadan beri çok çeşitli konularda sosyal temsil araştırmaları yapılmıştır. Sosyal temsillerin amacı tanıdık olmayanı tanıdık yapmaktır. Tanıdık olmayan belirsiz şeyler insanın merakını uyandırır ve ilgisini çeker, ama aynı zamanda alarma geçirir. Temsillerin fonksiyonu çevremizdeki rahatsız edici bilgilerin dışarıdan içeriye, uzaktan yakına transferidir. Transfer normal olarak yabancı olanın yeni bir bağlama yerleştirilmesi ve dolayısı ile bilinmeyen tasdik edilip onaylanan kategori içerisinde yer alması ile sonuca bağlanır. Örneğin psikanaliz yönteminin analitik bağlamdan dinsel bağlama transferi ile psikanaliz teorisi yeni çıktığı sırada Fransız toplumu içerisinde tanıdık hale gelmiş, yayılmış ve rahatsız edici ve ilginç durumundan çıkıp, normal sıradan bir özellik haline almıştır. Akıl hastalığının sosyal temsili (Jodelet, 1991), akıl hastalığının veya diğer farklılıkların tehlikelerine karşı bireysel ve sosyal kimliğin korunmasına hizmet etmekte ve akıl hastasını dışlama imkanı vermektedir (akt., Howarth, 2006). Cinsiyetin sosyal temsili (Duveen, 2000), cinsiyet kimliklerini ve cinsiyet ilişkilerini gündeme getirerek toplumsal düzen içindeki cinsiyet farklılıklarını koruma ve sürdürme amacına hizmet etmektedir (akt., Howarth, 2006). Sağlığın sosyal temsili (Gervais ve Jovchelovitch, 1998), bir topluluğun devamlılığına ve kültürel kimliğinin korunmasına imkan sağlamakta ve toplumlarda çok kültürlülüğün devam etmesine hizmet etmektedir (akt., Howarht, 2006). AIDS' in sosyal temsilleri (Joffe, 2002), AIDS hastalığını tanıtarak HIV/AIDS tehlikesini azaltmayı amaçlamaktadır. Temsiller bu hastalığın bulaşmasına karşı insanları koruma amacına hizmet etmektedir. AIDS ve akıl hastalığının sosyal temsili marjinal olanların farklı ve potansiyel olarak tehlikeli olabildiğini göstermektedir. Bu çalışmalar diğerlerinin tehlikesine karşı kendi kimliklerimizi oluşturma ve savunmada temsillerin özel sosyal uygulamalara nasıl yayıldığını vurgulamaktadır.

Ayrıca deli dana hastalığının temsilleri (Washer, 2006); sosyal temsil olarak depresyona ilişkin sağduyu tanımları (Raty, Ikonen ve Honkalampi, 2006); saldırganlık sosyal temsillerinde cinsiyet farklılıkları (Helen, Ann, Kelly, Anne, 2006); organ bağışi ve organ nakli hakkındaki sosyal bilginin işleyişi ve yorumlanması (Moloney, G, Hall, R., Walker, L, 2005); tüketimin konum ve

temsil açısından analizi (Viaud ve Levy, 2000); kuşak çatışması (Scott, 2000); Orta ve Doğu Avrupa'da HIV ve AIDS'in sosyal temsili (Goodwin, R vd., 2003); çok yaygın (far-flung) hastalıkların temsili: Britanya'da Ebola örneği (Joffe ve Haarhoff, 2002); Fransa'daki bilim dallarında mezuniyet sonrası yönelimlere ilişkin tercihler (Jacqueline, 1999); ergenlerin etnik ayrımcılık anlayışı (Maykel, 1997), gibi araştırmalar bu çalışmalardan diğer bazı örneklerdir.

Sonuç

Sosyal temsiller sağduyu ve bilimsel bilgi arasındaki farklılıkların açıklamasını kapsayan bir bilgi kuramıdır. Sosyal olarak önemli inanç sistemlerini yaratmayı, sürdürmeyi ve yaymayı içeren sosyal ve psikolojik mekanizmaları anlamaya imkan vermektedir. Sosyal psikolojiyi açık bir şekilde sosyal bir disiplin haline getirmesi, sosyoloji ve antropoloji gibi diğer sosyal bilim dalları ile bağlarını güçlendirmesi, çeşitli araştırma yöntemlerinin kullanılmasına imkan tanınması ve alana ilginç ve karmaşık yeni olgular dahil etmesi alanın zenginleşmesine katkı sağlamıştır. Hatta Moscovici'nin yaklaşık kırk yıl önce başlattığı bu Fransız geleneği sadece sosyal psikolojiyi değil diğer sosyal bilimleri de önemli ölçüde zenginleştirmiştir.

Kaynakça

- AKTAŞ, V., Cirhinlioğlu, F. ve Öner, B.Ö. (2004), "Türk Örnekleminde Avukat Olan ile Olmayanların Adalet ve Türkiye'deki Hukuk Sistemine İlişkin Sosyal Temsilleri", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 21, 2, 61-80.
- BAUER, M. W. ve Gaskell, G. (1999), "Towards a Paradigm for Research on Social Representations", **Journal for the Theory of the Social Behavior**, 29, 2.
- DOISE, W., Clemence, A. ve Lorenzi-Cioldi, F. (1993), **The Quantitative Analysis of Social Representations**, London: Harvester Wheatsheaf.
- DUVEEN, G. (2000), "Introduction: The Power of Ideas", In: G. Duveen (Ed.), **Social Representations Studies in Social Psychology**, Cambridge: Polity Press.
- FARR, R. M. (1993), "The Theory of Social Representation: Whence and Whither?", **Paper on Social Representations**, Vol. 2(3):1-138.
- GERVAIS, M. ve Jovchelovitch, S. (1998), **The Health Beliefs of The Chinese Community in England: A Qualitative Research Study**, London: Health Education Authority.
- GOODWIN, R., Kozlova, A., Kwiatkowska, A., Luu, L.A.N., vd., (2003), "Social Representation of HIV/AIDS in Central and Eastern Europe", **Social Science & Medicine**, Vol. 56, (7).
- HELEN, D., Ann, Z., Kelly, E., Anne, C. (2006), "Gender Differences in Social Representations of Aggression: The Phenomenological Experience of Differences in Inhibitory Control?", **British Journal of Psychology**, 97:139-153.
- HOGG, A. M. ve Abrams, D. (1988), **Social Identifications**, London: Routledge.

- HOWARTH, C. (2006), "A Social Representation Is Not A Quiet Thing: Exploring The Critical Potential of Social Representations Theory", **British Journal of Social Psychology**, 45, 65-86.
- JACQUELINE, F. ve Danielle, O. (1999), "Gender Strategies and Social Representations: The Choice of Scientific Post-Baccalaureate Streams in France", *European Journal of Education*, Vol. 34, Issue 4.
- JODELET, D. (1991), **Madness and Social Representations**, Hemel Hempstead, UK: Harvester Wheatsheaf.
- JOFFE, H. (1998), "Social Representations and The AIDS Field", **Psychology and Society**, 24, 21-39.
- JOFFE, H. (1999), **Risk and the Other**, Cambridge: Cambridge University.
- JOFFE, H. (2002), "Social Representations and Health Psychology", **Social Science Information**, 41(4), 559-580.
- JOFFE, H. ve Haahrhoff, G. (2002), "Representations of Far-Flung Illnesses: The Case of Ebola in Britain", **Social Science & Medicine**, 54.
- JOVCHELOVITCH, S. (2001), "Social Representations, Public Life and Social Constructionism", In: K. Deaux and G. Philogene (Eds.), **Representations of The Social: Bridging Theoretical Traditions**, Oxford: Blackwell.
- LEWIS, J. (1994), "The Meaning of Things: Audiences, Ambiguity, and Power", In: J. Cruz and J Lewis (Eds.), **Viewing, Reading, Listening: Audiences and Cultural Reception**, Boulder: Westview Pres.
- MAYKEL, V. ve Barbara, K. (1997), "Preadolescent Understanding of Ethnic Discrimination", **Journal of Genetic Psychology**, Vol. 158, Issue 1.
- MOLONEY, G., Hall, R., Walker, L. (2005), "Social Representations and Themata: The Construction and Functioning of Social Knowledge About Donation and Transplantation", **British Journal of Social Psychology**, Vol. 44, Issue 3:415-441.
- MOSCOVICI, S. (1963), "Attitudes and Opinions", **Annual Review of Psychology**, 14: 231-260.
- MOSCOVICI, S. (1984), "The Phenomenon of Social Representations", In: R. Farr and S. Moscovici (Eds.), **Social Representations**, Cambridge: Cambridge Press.
- MOSCOVICI, S. (1984a), The Phenomenon of Social Representations. In R. Farr ve S. Moscovici (Eds.), **Social Representations**, Wiltshire, UK: Redwood Burn Ltd.
- MOSCOVICI, S. (1988), "Notes Towards A Description of Social Representations", **European Journal of Social Psychology**, 18, 211-250.
- MOSCOVICI, S. (2001), "Why a Theory of Social Representations", In K. Deux ve G. Philogene (Eds.), **Representations of The Social: Bridging THEORETICAL TRADITIONS**, OXFORD: BLACKWELL.
- POTTER, J. ve Litton, I. (1985), "Some Problems Underlying The Theory of Social Representations", **British Journal of Social Psychology**, 24, 81-90.
- POTTER, J. ve Wetherell, M. (1987). **Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour**, London: Sage.

- POTTER, J. ve Edwards, D. (1999), "Social Representations and Discursive Psychology: From Cognition to Action", **Culture & Psychology**, Vol. 5(4):447-458.
- PURKHARDT, S.C. (1993), **Transforming Social Representations: A Social Psychology of Common Sense and Science**, London: New York: Routledge.
- RATY, H., Ikonen, S., Honkalampi, K. (2006), "Common-Sense Descriptions of Depression as Social Representations", **International Journal of Social Psychiatry**, Vol. 52 Issue 3:244-255.
- SCOTT, J. (2000), "Is it a Different World to When You Were Growing up? Generational Effects on Social", **British Journal of Sociology**, vol.51, Issue 2.
- VIAUD, J. ve Levy, C.R. (2000), "A Positional and Representational Analysis of Consumption. Households When Facing Debt and Credit", **Journal of Economic Psychology**, 21,411-432.
- WAGNER, W., Duveen, G., Farr, R., Jovchelovitch, S., Lorenzi-Cioldi, F., Markova, I., ve Rose, D. (1999), "Theory and Method of Social Representations", **Asian Journal of Social Psychology**, 2:95-125.
- WAGNER, W., Duveen, G., Verme, J., Themel, M. (2000), "I Have Some Faith and At The Same Time I Don't Believe-Cognitive Polyphasia and Chance In India", **Journal of Community and Applied Social Psychology**, 10, 301-314.
- WASHER, P. (2006), "Representation of Mad Cow Disease", **Social Science and Medicine**, Vol. 62, Issue 2:457-466.